

شاهرود

حمید رضاحسنی، فاطمه قلی‌پور

فاطمه رجب‌زاده، افسانه علیدوست

محمدسعید جانب‌اللهی، سلیم سلیمی مؤید

شهرستان شاهرود یکی از چهار شهرستان استان سمنان (شاهرود، دامغان، سمنان، گرمسار) است که در فاصله ۴۰۰ کیلومتری تهران، در حاشیه کویر و در دامنه‌های جنوبی سلسله جبال البرز واقع شده است. در این گفتار به بررسی بخشی از میراث پزشکی سنتی این منطقه می‌پردازیم.

بیماری‌های روحی

ترس و وحشت درمان این‌گونه بیماری‌ها با گرفتن دعا از نویس ممکن است. از این رو با مشاهده حالات ترس و وحشت در افراد فوراً او را به نزد دعانویس برده و با کتابی به نام جامع‌الدعوات سر کتاب می‌گیرند. دعانویس سه دعا می‌نویسد که یکی را مریض باید نزد خود نگاه دارد، یکی را با اسپند و فضولات حیوانی (الاغ) بسوزاند، و دیگری را در آب حل کرده و در چند نوبت بخورد و در صورت لزوم خود را با آب آن بشوید. در مجن اگر کودکی بر اثر ترس زیاد گریه کند او را نزد شکسته‌بند (گیرمال) می‌برند او کساله ران بچه را می‌کشید و ترس را از وی دور می‌کرد. در فرومد مومیایی را در آب حل کرده و به فردی که ترسیده است می‌دهند. عرب‌های مقیم شاهرود برای رفع ترس مهر کربلا و آهن زیر بالشت فرد می‌گذارند.

جن‌زدگی برای رفع جن‌زدگی، که نوعی از بیماری‌های روحی و روانی است، در بیارجمند، زنان مسن پارچه کهنه‌ای را سوزانده، فرد را سه مرتبه دور آتش می‌چرخانند و می‌گویند یا دختران شاه‌پری از تقصیرات وی در گذری. همچنین پارچه سبزی را با دعا زیر ریشه درخت کهنی دفن می‌کردند. در کلاته‌خیج برای درمان جن‌زدگی دعا را در آب تربت (خاک کربلا) حل کرده به فرد می‌خوراندند. گرفتن دعا از دعانویس امروزه نیز متداول است. در اکثر این مناطق نذر و نیاز کردن، بردن فرد به زیارت امامزادگان، و قربانی کردن از دیگر روش‌های درمان این بیماری‌ها است. در کلاته‌خیج اگر کودکی دچار جنون شود، به آن در اصطلاح محلی شتو (sotu) می‌گویند مادر کودک به خانه همسایه‌ها رفته و

قاشق‌زنی می‌کند. همسایه‌ها درون ظرفش مواد غذایی چون آرد، نخود، لوبیا، و عدس می‌ریزند. مادر کودک با این مواد برای درمان فرزندش شویبا (آش) می‌پزد. در شاهرود به فردی که دچار بیماری روحی شود در اصطلاح ضرری می‌گویند. از خانه فرد خسیسی بدون اینکه وی متوجه شود غذایی می‌دزدند و به فرد بیمار می‌خورانند. فرد خسیس با متوجه شدن دزدی به جوش و خروش می‌افتد و اهالی بر این باورند که بیمار درمان می‌شود.

چشم‌زخم بعضی از افراد نگاه نامیمون دارند که در اصطلاح به آنها شورچشم می‌گویند. در این گذر کسی که در معرض نگاه‌های فرد شورچشم قرار گیرد دچار چشم‌زخم و یا نظر می‌شود. در این میان کودکان و نوجوانان بیشتر در معرض خطرند. از این رو، برای دفع چشم‌زخم روش‌هایی را برمی‌گزینند:

- دود کردن اسپند و زاج که در همه این مناطق عمومیت دارد.
- گرفتن دعای چشم‌زخم از دعانویس و آویختن آن به شانه چپ کودک.
- شکستن تخم مرغ به نیت رفع چشم‌زخم.
- در این شیوه نام همه افرادی که با کودک یا فرد در تماس بودند را برده و با ذکر هر نام با دغال روی بدنه تخم‌مرغ دایره می‌کشند. دو سکه بالا و پایین تخم‌مرغ می‌نهند و بر این باورند که با ذکر نام فرد مورد نظر تخم‌مرغ از وسط می‌شکند.
- در فرومد مقداری از خاک کفش فرد شورچشم را در آتش می‌ریزند.
- در کلاته‌خیج، نخ لباس فرد شورچشم را با اسپند می‌سوزانند.
- در دهملاء مهره‌کبود به پیشانی کودک می‌آویزند.
- در بیارجمند کبریتی به طرف فرد شورچشم پرتاب کرده و صدقه می‌دهند.
- عرب‌های مقیم شاهرود کودک را به قبرستان برده و در کنار قبری قدیمی او را غسل می‌دهند.

بیماری‌های جسمی

برفک دهان نوزاد روش‌های درمان برفک دهان نوزاد در این مناطق به شرح ذیل است:
- در شاهرود و بسطام، برنج نیم‌دانه را سوزانده خرد کرده با جوش شیرین مخلوط کرده و مقداری در دهان نوزاد می‌ریزند.

- در بیارجمند برگ تلی (tali) و خاکشیر را با هم کوبیده، مخلوط کرده دور دهان می‌مالند.
- در کلاته‌خیج پارچه سبز علم را دور دهان نوزاد می‌مالند.
- در مجن، ترشی زرشک و فسله مرغ زرد را با هم مخلوط کرده و استفاده می‌کنند.
- در محمدآبادپل ابریشم جوهر آبی و سبز به دور دهان طفل می‌مالند.
- در ری‌آباد برای رفع برفک دهان سماق را می‌کوبند و به دورادور دهان می‌مالند.

گوش درد در کل این مناطق برای تسکین گوش درد از دود قلیان، دود سیگار، و شیر زن دخترزا استفاده می‌کنند. بدین نحو که چند قطره از شیر زن را داخل لاله گوش می‌چکانند. اگر گوش درد مربوط به

دختریچه باشد از شیرزنی که پسر زاییده برای درمان استفاده می‌کنند و در مورد پسر نیز عکس قضیه صورت می‌گیرد.

- در بسطام از بخور پهن گاو و دود خاکشیر استفاده می‌کنند. در بیارجمند حوله را گرم کرده روی گوش می‌گذارند و یا مقداری پنیر که در ته خیک مانده باشد را در لاله گوش می‌نهند. همچنین زهره گاو را ساییده داخل گوش می‌مالند. در کلاته خیج، پنبه کهنه را با شیر و نمک آغشته کرده و در گوش می‌گذارند. در دهملا خرچنگ را خشکانده، می‌کوبند و آتش می‌زنند و گوش را دود می‌دهند. پهن الاغ را نیز می‌سوزانند. در محمدآباد پل ابریشم، خاکشیر را سوزانده و دودش را به گوش می‌رسانند. در فرومد روغن محلی (زرد) داخل لاله گوش می‌مالند.

چشم‌درد در همه این مناطق با چای تازه دم چشم را می‌شویند. در مجن، زاغ، تریاک و دانه انار را جوشانده، چند قطره داخل چشم می‌چکانند.

- در کلاته خیج، چند قطره جوهر قرمز در چشم ریخته همچنین از شیر زن دخترزا برای درمان استفاده می‌کنند. بدین نحو که شیر را به پنبه‌ای آغشته کرده و روی چشم می‌مالند. در دهملا گیاه زلف دوزنگ (zolfe dozang) را کوبیده روی چشم می‌نهند. در ری‌آباد برای درمان از دود تریاک استفاده می‌کنند.

گل‌مژه در مجن، داخل چشم سرمه می‌کشند. در بیارجمند شیره گیاه سده (sede) را روی چشم می‌چکانند. در دهملا شیرزن دخترزا را روی چشم می‌مالند. در اصطلاح محلی به گل‌مژه سنده (sende) یا سندل (sondel) می‌گویند.

دل‌درد عرب‌های مقیم شاهرود زعتر (zatar) را جوشانده همراه با خاکشیر به فرد می‌دهند. در بیارجمند درمنه (dormane)، ترنج (toranj)، ساترجه (sâterje) و گل زرد را می‌جوشانند و پونه نیز دم می‌کنند. در مجن، کلیپوره و بارامبو را دم می‌کنند. در کلاته خیج، اگر کودکی دچار دل‌درد شود یک استکان از آب قلیان به بچه می‌دهند. در بسطام ترخینه (tarxine)، گل زرد، بارامبو و کلیپوره دم کرده و می‌خورند. در دهملا برای درمان دل‌درد ناف بچه را می‌پیچانند.

سکسکه به اعتقاد اهالی روده کودک در حال گشاد شدن است که مدام دچار سکسکه می‌شود. از این رو مقداری آب ولرم به او می‌خورانند. در مجن و فرومد فرد را می‌ترسانند تا سکسکه‌اش از بین برود. در کلاته خیج وسط ابر و بچه را محکم فشار می‌دهند. در بیارجمند گل بنفشه و گل‌گاوزبان دم کرده و می‌خورند.

کچلی در بیارجمند برای درمان کچلی در گذشته پودر پنی‌سیلین روی موضع می‌ریختند. در مجن برای رفع کچلی گل رختشو، پهن گاو، و گیاه اشنیان (ešniyân) را با هم مخلوط کرده روی موضع می‌گذاشتند. در دهملا با گل شوره و قره‌قروت موضع را می‌شستند. در ری‌آباد موضع را با شانه تراشیده

گاه و روغن زرد را با هم مخلوط کرده روی موضع می‌گذاشتند. در محمدآباد سفال یا سنگی را داغ کرده روی سر می‌نهادند. در فرومد با صابون سیلمه (soblome) سر را می‌شستند.

سرماخوردگی در همه نقاط بررسی شده برای درمان سرماخوردگی از دم‌کرده گل‌گاوزبان و گل بنفشه استفاده می‌کنند. در شاهرود از بخور اکالیپتوس برای رفع سرماخوردگی استفاده می‌شود. در بسطام نشاسته را در آب گرم حل کرده می‌خورند. در مجن آش خمیر می‌پزند. در کلاته خیج از دم‌کرده ساترجم (sâterjam) استفاده می‌کنند. در دهملا گیاه انگور کلاغان، عناب و گل بنفشه و در محمدآباد دانه به و بارتنگ را دم می‌دهند.

شب‌اداری طحال گوسفند را کباب کرده و به کودک می‌دهند. در بسطام دنبه گوسفند را کباب کرده می‌خورند. در فرومد بر این باورند که کودک دچار سردی شده از این رو زیره سیاه، فلفل، نخود، نبات و شوید را هر کدام جداگانه دم‌کرده و به کودک صبح ناشتا می‌خورانند. در کلاته خیج، نارگیل و نبات را کوبیده با سوخته تریاک و چای پررنگ مخلوط کرده با دستمال پشمی به کمر کودک می‌بندند.

سرفه عرب‌های مقیم شاهرود برای درمان سرفه خرچنگ را پخته آبش را در چند نوبت به فرد می‌دهند و به سرفه سعال (saâl) می‌گویند. در بیارجمند گل بنفشه، گردخار، گل‌گاوزبان را می‌کوبند، تخم ریحان را تفت می‌دهند و با چای به فرد می‌خورانند. در مجن از دم‌کرده گل بنفشه و گل‌گاوزبان استفاده می‌کنند. در کلاته خیج سه بار کودک را از زیر درخت گردو که کهنسال رد می‌کنند، پرسیاوشون و گیاه خول خروس را دم می‌کنند. در دهملا برای رفع سرفه چهار تخم و دانه به را در آب ولرم می‌خیسانند. در ری‌آباد برای این منظور از سوخته تریاک استفاده می‌برند. در فرومد، قدومه را با شیر گاو و دانه به جوشانده و هر صبح ناشتا به فرد می‌خورانند.

گلودرد عرب‌های مقیم شاهرود انگشت را به روغن زرد آغشته کرده و در دهان می‌چرخانند. در بیارجمند حوله‌ای را گرم کرده دور گلو می‌بندند. از دم‌کرده گل‌گاوزبان و گل بنفشه استفاده می‌کنند. در کلاته خیج، ساترجم، بارمبو، سنجد، سیاه‌دانه، و بادیان را کوبیده به فرد می‌دهند. همچنین از آب قلیان استفاده می‌کنند. در مجن آب‌نمک غرغره کرده، ضمناً مقداری سبوس را گرم کرده، با آب ولرم خمیر کرده و با پارچه‌ای دور گلو می‌بندند. در دهملا برای درمان گلودرد سیب زمینی را رنده کرده دور گلو می‌بندند. در ری‌آباد خاکشیر و تخم به را جوشانده و می‌خورند.

سوختگی در همه این مناطق برای تسکین و درمان سوختگی، سیب‌زمینی را رنده کرده روی موضع می‌نهند. در بسطام روغن کنجد و آهک را با هم مخلوط کرده با پر مرغ روی سوختگی می‌مالند. پوست درخت اورس (avars)، اسپند و موی بز را با هم سوزانده موضع را دود می‌دهند. در مجن با آب و نمک موضع را می‌شویند. در کلاته خیج، ماست، رب‌گوجه و خمیردندان روی موضع می‌نهند. در دهملا مقداری روغن ماهی بر محل سوختگی می‌مالند. در ری‌آباد و محمدآباد پل‌ابریشم تخم‌مرغ را سوزانده روغنش را روی موضع می‌مالند. در فرومد از محلول آب و خاک قند برای درمان سوختگی استفاده می‌کنند.

زیاد شدن شیرزن زائو کلاً برای زیاد شدن از مایعات و شیر گاو استفاده می‌کنند. اهالی این مناطق بر این باورند که اگر تکه‌ای نان به چوپان بدهند و او آن را به صحرا برده و بازگرداند خوردن آن برای زیاد شدن شیر زائو نافع است.

آبسه نوک پستان با روغن زرد نوک پستان را چرب می‌کنند. در بیارجمند برای رفع آبسه از سرشیر نیز استفاده می‌برند.

ریزش موی سر در شاهرود و بسطام، تلی (teli) (تخم مرغ و حنا) روی سر می‌مالند. در مجن کاهگل النکور (alangur) (صمغ درخت زردآلو) به سر می‌مالند. در کلاته خیج با قره‌قروت موها را می‌شویند.

زگیل

- شیره انجیر روی موضع می‌مالند.

- نخ ابریشمی دور زگیل می‌بندد.

- با ته‌سیگار زگیل را می‌سوزانند.

- در بسطام، تکه‌گوشتی را روی زگیل مالیده زیر درخت مرطوبی دفن می‌کنند و با پوسیده شدن گوشت زگیل هم از بین می‌رود. سیر را هم برای رفع زگیل روی موضع می‌نهند. در مجن سیخی را داغ کرده روی زگیل می‌کشند. در بیارجمند به تعداد زگیل دانه برنج درون کیسه‌ای ریخته در جای نمناکی دفن می‌کنند. در کلاته خیج قورباغه‌ای را کشته زیر سنگی می‌گذارند تا با پوسیده شدن آن زگیل هم از بین برود. در دهملادل و جگر گوسفند ذبح‌شده‌ای را روی زگیل کشیده و در جایی دفن می‌کنند. کمی اسید هم روی زگیل می‌مالند. در ری‌آباد دانه جو را روی زگیل می‌مالند و در کنار دیواره گلی قرار می‌دهند تا بیوسد. در محمدآباد پل ابریشم سوسماری را زیر بوته خاری می‌بندند تا خشک شود اهالی بر این باورند که با خشک شدن سوسمار زگیل هم از بین می‌رود. در فرومد، برنج، پول و ذغال را درون کیسه‌ای کوچک قرار داده و به پشت لباس بچه‌ای می‌بندند تا زگیل از بدن دور شود. کلاً اهالی این مناطق بر این باورند که هرکس روی سگ یا گربه آب بریزد بدنش زگیل در می‌آورد. قسمتی از بدن که امکان در آوردن زگیل در آن بیشتر است پشت دست‌هاست. عرب‌های مقیم شاهرود به زگیل فعلول (falul)، اهالی فرومد بلوجه (boluje) و در سایر نقاط به آن بالو یا والو می‌گویند.

سینه‌پهلوی در شاهرود و بسطام به پهلوی پماد ویکس می‌مالند. گل بنفشه، مغز بادام، و سوخته تریاک را با هم مخلوط کرده روی سنگ داغ قرار داده سپس به پهلوی می‌مالند. در مجن، نم‌د و پشم روی موضع می‌نهند. در بیارجمند گل بنفشه، گل گاوزبان و شلغم را بخور می‌دهند و یا اینکه نشاسته را پخته به فرد می‌خورانند. در دهملادل از بخور کاه برای درمان استفاده می‌کنند. در ری‌آباد موضع را با روغن زرد چرب می‌کنند. در محمدآباد پل ابریشم تریاک، سیاه‌دانه و روغن زرد را با هم مخلوط کرده روی موضع می‌مالند. اگر بچه‌ای سینه‌پهلوی کند پنبه و خاکشیر را سوزانده خاکستر آن را روی موضع می‌نهند. در فرومد کرباس آبدیده به پهلوی کودک می‌بندند.

سردردهای شدید

- در شاهرود از بخور اُکالیپتوس استفاده می‌کنند.
- در مجن گل اجاق، آب، و نمک را گرم کرده روی پیشانی می‌مالند.
- در کلاته‌خیج، چادرشب کهنه‌ای را دور پیشانی بسته، با نی یا چوبی گره را محکم دور پیشانی می‌پیچند.
- در بیارجمند با استکان و پنبه مشتعل پیشانی را بادکش می‌کنند.
- در محمدآباد پل ابریشم، زرده تخم‌مرغ را سوزانده روغنش را روی موضع می‌مالند.
- در فرومد شال پشمی دور پیشانی می‌بندند.

زردی

- ماهی ریز زنده به فرد خورانده، در مجن رگ پشت گوش فرد را تیغ می‌زدند.
- در کلاته‌خیج رگ زیر زبان را تیغ زده، شیرخشت، ترنجبین را دم کرده به فرد می‌خورانند.
- فلوس را با شیر مادر حل کرده به بچه می‌دهند.
- در بیارجمند برگ بید روی سینه فرد بیمار قرار می‌دهند.
- در دهملا آب خیار، آب هندوانه و زردآلو می‌خورند. مهره زردرنگ نیز به گردن فرد می‌آویزند.
- در ری‌آباد به فرد بیمار ماست یا آب ماست می‌خورانند.
- در فرومد گیاه بلغوشا (balq ušâ) روی بدن فرد می‌نهند.

سیاه زخم در بسطام با قاشق مسی موضع را داغ کرده و کمی قره‌قروت را با قند ساییده روی موضع می‌نهند. کشمش و فضله کبوتر را با سنگ معدنی اشخار (ešxâr) جوشانده روی سایه زخم می‌مالند. همچنین میخی را داغ کرده روی موضع فرو می‌کنند. در کلاته‌خیج گیاه بلغوشه (ušâ balq) روی زخم می‌گذارند. در بیارجمند تخم شنبلیله و برنج گرده را ساییده با چغندر پخته و روی موضع می‌نهند. تپاله خر ماده را سوزانده موضع را دود داده و کمی از آن را روی کرباس آب ندیده مالیده دور زخم می‌بندند. در محمدآباد پل ابریشم، پشگل گوسفند را در تنور خشکانده روی موضع می‌مالند. در فرومد روغن سیاه روی موضع نهاده، پیاز را زیر خاکستر داغ کرده روی پوست ضماد می‌کنند.

کورک در بسطام، قره‌قروت، مرهم سیاه، نشاسته، آرد، قند، و شیرزن دخترزا را خمیر کرده روی کورک می‌نهند. در فرومد سوزن داغی را از میان کورک رد می‌کنند.

دندان‌درد عرب‌های مقیم شاهرود نمک، خمیر و تریاک روی موضع می‌نهند. در بسطام گل گاوزبان، تخم گشنیز روی دندان می‌گذارند و از میله داغ برای تسکین درد دندان استفاده می‌کنند.

- در مجن، گل رختشوی را روی گونه خود می‌مالند. در کلاته‌خیج گیاه انگرو (angaru) را کوبیده به پنبه آغشته کرده روی دندان خراب می‌نهند. در دهملا خرچنگ را سوزانده خاکسترش را با کتیرا و تخم گشنیز مخلوط کرده روی موضع می‌گذارند. صمغ درخت را با پیه گاو مخلوط کرده روی موضع قرار می‌دهند. در فرومد، تریاک و مغز گردو را داغ کرده روی دندان خراب می‌نهند.

اسهال در عموم نقاط مورد بررسی، کته ماست و لعاب برنج به فرد می‌دهند. در بسطام نمک و شکر را در آب حل کرده می‌خورند. در مجن گیاه بارتنگ را با مجرو (mojoru) دم می‌کنند. در کلاته خبیج، گیاه ساترجم را با کشک ساییده شده در آب حل کرده و به فرد می‌دهند. در بیارجمند ریشه گیاه امبرو (amboru) را شسته، کوبیده، می‌جوشانند و به فرد می‌دهند. در ری‌آباد و فرومد زیره، شیرین بیان، و گیاه نون‌خند را می‌جوشانند و می‌خورند. در محمدآباد پل ابریشم از جوشانده گل انار استفاده می‌کنند.

ناراحتی قلبی در اکثر نقاط مورد بررسی، گل بنفشه و گل گاوزبان را دم می‌کنند. در محمدآباد پل ابریشم ریشه گیاه سوسگ (suseg) را جوشانده و با آب لیمو به فرد می‌دهند.

معدده درد در مجن گیاه انبو (anbu) را با نبات دم کرده و می‌خورند. ساترجم، بارمبو، سیاه دانه و بادیان را دم می‌کنند. در بیارجمند گیاه نخنوخو (naxnuxu) را با آب گرم دم کرده یا تفت داده نرم کرده به فرد می‌خورند. آش قره‌قروت می‌پزند. شیر گرم به فرد می‌دهند. در ری‌آباد خرده دانه را در آب حل کرده به فرد می‌دهند. در محمدآباد پل ابریشم مخلوطی از خرده دانه، نبات و زیره به فرد می‌دهند. در فرومد زیره، بادیان، خرده دانه گل مربوه (marbuhe) و گل هلیله را کوبیده به فرد می‌خورند.

قولنج در بسطام، عرق کاسنی، پوست بید، شاه‌تره و بارهنگ به فرد داده، از بخور ترنجبین نیز استفاده می‌کنند. در مجن بر اثر فشار کتف و گرم نگاه داشتن موضع درد قولنج را از بین می‌برند.

تب پاشویه کردن فرد با آب سرد از اولین مراحل پایین آوردن دمای بدن او به خصوص در بچه‌ها است. در بسطام و شاهرود سابقاً برای پایین آوردن دمای بدن شوتو (šoto) می‌کردند. مادر کودک با قاشق مسی روی کاسه می‌کوبید و به در خانه همسایه‌ها می‌رفت و آنان درون کاسه مواد غذایی می‌ریختند. اهالی بر این باورند که تب کودک با خوردن مواد غذایی جمع‌آوری شده از بین خواهد رفت. در کلاته خبیج، خیار را به صورت کودک می‌مالند. در بیارجمند برگ بید روی شکم او می‌گذارند. از دم‌کرده گل‌گاوزبان و گل بنفشه نیز برای پایین آوردن تب استفاده می‌کنند. در فرومد، دم‌کرده عناب و گشنیز می‌خورند.

تبخال در مجن، مقداری خاکستر گرم روی موضع می‌گذارند. مقداری یخ، نمک و جوهر قرمز و آبی در گوشه لب برای رفع تبخال می‌نهند. اهالی این مناطق معتقدند که اگر فرد بترسد لبش تبخال می‌زند.

لکنت زبان به کودکی که لکنت زبان داشته باشد تخم کبوتر می‌دهند. در بسطام اهالی بر این باورند که اگر فردی که تازه از سفر حج آمده در دهان کودک تف بیاندازد زبانش باز خواهد شد. در بیارجمند، از خانه شخصی مقداری نان می‌دزدند و به کودک می‌دهند. اهالی فرومد بر این باورند که باید کودک را ترساند تا زبانش باز شود.

خارش بدن مقداری سدر و حنا به بدن می‌مالند. در بسطام شاه‌تره را در آب خیسانده و با آن بدن را می‌شویند. در بیارجمند پهن خر ماده و گاو را سوزانده موضع را دود می‌دهند.

سرخک در این مناطق به سرخک مبارکی گفته می‌شود و با مشاهده آن فوراً به تن بچه لباس قرمز پوشانده، غذای بودار داده و به او سرخ‌کردنی نمی‌دهند. دوره بیماری سرخک جمعاً نه روز است. سه روز اول تب، سه روز بعد در آمدن جوش‌های ریز قرمز رنگ در سراسر بدن، و سه روز دیگر خشک و سیاه شدن جوش‌ها در این مدت کودک را حمام نبرده، و از دید افراد نامحرم و ناپاک دور نگاه می‌دارند. با وجود اینکه کودکان امروزه واکسن ضد عفونی می‌زنند ولی اهالی بر این باورند که جوش‌های قرمزی در سراسر بدن آن‌ها ظاهر گشته از این رو درمان سنتی را برای کودکان اجرا می‌کنند. در مجن با قاشق چهل دفعه آب روی سر کودک می‌ریزند. آتش‌گشنیز و آتش‌شویید می‌پزند. در بسطام اگر فرد ناپاکی کودک را ببیند سفره‌ای روی سرش پهن کرده و با ریختن آب روی سفره سه بار او را غسل می‌دهند. در فرومد به کودک ترنجبین و شیرخشت می‌خورانند.

عقرب‌گزیدگی ابتدا بالای موضع را بسته‌نیشتر زده، زهر را با دهان خارج کرده، موضع را درون ظرف حاوی نفت یا شیر قرار می‌دهند. در محمدآباد پل ابریشم اسپند کوبیده شده روی موضع می‌گذارند. در فرومد از دعانویس دعا گرفته و بر بازو یا موضع درد می‌بندند.

گازگرفتگی سگ عرب‌های مقیم شاهرود مقداری زردچوبه و آرد روی موضع می‌نهند. در مجن مقداری آرد، روغن زرد محلی و موی سگ را با هم مخلوط کرده روی موضع می‌مالند. در ری‌آباد موی سگ را سوزانده خاکسترش را روی موضع می‌ریزند.

جوش بدن برای رفع جوش، بدن را با سدر و حنا می‌شویند. در فرومد، تخم زردک یا هویج را با پشم گوسفند سوزانده دودش را به موضع می‌رسانند.

خون‌ریزی بینی برای رفع خونریزی بینی آب سرد روی پیشانی ریخته یا مقداری یخ روی آن قرار می‌دهند. در بیارجمند تخم مرغی را شکسته سفیدی آن را با خاکشیر مخلوط کرده روی ملاج می‌گذارند.

حجامت در نقاطی چون شاهرود، بسطام، بیارجمند و دهملاء اهالی از گذشته تا به امروز حجامت را در سنین مختلف به برای رفع امراض بدن انجام می‌دهند. زنان و مردانی که احساس می‌کنند خون بدنشان زیاد است و یا دردهای مفصلی دارند در فصل بهار توسط حجامت‌گران زن یا مرد حجامت می‌کنند. برای حجامت ابتدا شاخ میان تهی گاو یا قوچی را در گودی کمر مابین دو کتف می‌گذارند و هوای موجود در آن را با دهان خارج می‌کنند. در اثر این خلأ پوست ورم می‌کند. پس از دقایقی شاخ را برداشته و با تیغ چند نیشتر در موضع می‌زنند سپس شاخ را گذاشته و دوباره بادکش می‌کنند تا خون درون آن جمع شود. این کار بسته به نیاز ۲ یا ۳ بار صورت می‌گیرد. امروزه استفاده از لیوان و وسایل بهداشتی نیز در این امر رواج یافته و برخی پزشکان در مطب خود حجامت می‌کنند. اهالی بر این باورند که پس از حجامت تا چند روز نباید ترشی بخورند.

کوزه‌اندازی یا بادکش کردن در بسطام جهت رفع باد بدن که عموماً در برخی اعضا و جوارح همچون کمر، پا، دست، و سر ظاهر می‌شود بادکش می‌کنند. برای این منظور ابتدا مقداری نمک و خاکستر را

درون پاچه گذاشته و داخل کوزه‌ای قرار می‌دهند، سپس آن را مشتعل کرده و کوزه را روی کمر می‌گذارند. در کلاته‌خیج، بیارجمند و دهملاء مقداری آرد را با آب قلیان خمیر کرده، خمیر مورد نظر را روی کمر پهن کرده، کوزه مشتعل را روی خمیر نهاده و پس از گذشت چند لحظه کوزه یا لیوان را برمی‌دارند. معمولاً برای رفع درد کمر سه نقطه از کمر را بادکش می‌کنند.

خالکوبی زنان عرب مقیم شاهرود، برای زیبایی و یا رفع درد در وسط ابرو، مچ دست، انگشتان پا، و انگشتان دست خود را خالکوبی می‌کنند. برای این منظور با خاکستر آغشته شده به آب و ذغال توسط سوزن روی موضع نقش ایجاد می‌کنند. این نقوش بیشتر شامل خط، نقطه، و دایره است.

باروری و فرزندآوری در بسطام ریشه ملکی (meleki) را شسته داخل رحم شیاف می‌کنند. کاسنی، چرب گیاه، بلغوشه، ترشه (toršr)، چشم چوغلول (čočlul) را جوشانده سپس بادیان ریز و درشت و گیاه خَلفه را با هم کوبیده به مواد فوق افزوده و بخور آن را به رحم می‌رسانند. همچنین مواد فوق را از صافی گذرانده روی پارچه نهاده سپس بر دهانه رحم قرار می‌دهند. کشمش سبز، گیاه سنج حلوائی، دو هلیله زرد را کوبیده شیاف می‌کنند. گل محمدی را جوشانده بخور می‌دهند. همچنین گل محمدی را جوشانده، از صافی گذرانده و در دهانه رحم گذارند. گیاه صبرزرد و سیاه را گرم کرده و به رحم می‌رسانند. در مچن، جهت رفع نازایی، به‌خصوص چرک رحم، ماری را کشته درون شکمش قورباغه گذاشته و به کمر زن می‌بندند. قفلی که بر آن دعا خوانده شده باشد را به کمر زن می‌بندند. ماش و تخم مرغ را نیم‌بند و هم مخلوط کرده به کمر می‌مالند. در کلاته‌خیج برگ گیاه گودوشه (guduše) را با مقداری دوشاب مخلوط کرده به زن می‌خورانند. صبرزرد را با پهن گاو جوشانده بخورش را به رحم می‌رسانند. در بیارجمند برگ توش‌تولو (tuštolo) نون پنیر و وگ‌یاه سیخو را جوشانده بخور می‌دهند. در ری‌آباد، ریشه زردچوبه، تلی، زرده تخم مرغ، و نبات را مخلوط کرده و شیاف می‌کنند. در محمدآباد پل‌ایریشم عرق شوید و کاسنی را به پنبه‌ای آغشته کرده و به رحم می‌رسانند. در فرومد، چغندر کوهی را جوشانده و بخور می‌دهند. قرص نر و ماده کمر و صمغ درخت زردآلو که به آن زنج (zenj) می‌گویند را با نخود خام کوبیده و به کمر زن می‌بندند.

چله‌بری یکی دیگر از روش‌های درمان نازایی است. عرب‌های مقیم شاهرود، حیوان مرده‌ای مثل موش، مرغ یا خرگوش را داخل توالت برده زن نابارور بر آن ادرار می‌کند. از روی قبر تازه‌ای دو تا سه بار رد می‌شوند. با آب غسل مرده خود را غسل می‌دهند. در مچن، آب لنگ و شورت زن زائو را روی سر زن نازا می‌فشارند. مقداری خاک از روی قبر تازه‌ای برداشته و روی سر زن نازا می‌ریزند تا چله‌اش رفع شود. یکی دیگر از روش‌های رایج در این مورد گره بستن بر چهل تار رنگی است که زن نازا دور کمرش چهل روز می‌بندد. در کلاته‌خیج اگر دو زن زائو یکدیگر را در کوچه تصادفی ببینند، مقداری از آب خانه یکی از آنان برداشته و به حیاط دیگری می‌ریزند. همچنین آب سر زائو را روی سر زن نازا می‌ریزند. در بیارجمند، زن نابارور را رو به قبله نشاند به نیت رفع چله قیچی را در ظرف آبی قرار داده و با کاسه‌ای چهل بار آب روی سر زن نازا می‌ریزند. چهل گیاه مختلف را جمع کرده، جوشانده آبش را به زن می‌خورانند. همچنین

درون دیگ سنگی چند گیاه شامل نون‌پنیرو، گل تاج‌خروس، تخم خلفه، تخم گشنیز، گردخار، و ترشو را جوشانده و زن نازا خود چهل روز با آب این مواد خود را بخور می‌داد. در محمدآباد پل ابریشم زن نابارور به غسالخانه رفته روی تخت آن ادرار می‌کند تا چله‌اش رفع شود. در فرومد برای رفع چله و باروری، زن نازا را زیر لحاف زن زائو به مدت ۲ شب می‌خوابانند. در دهمین روز حمام زائو، زن نازا زیر پای زائو نشسته و آب سر زائو را روی سرش می‌ریزد. اگر دو زائو در حمام یکدیگر را ببینند، نوزاد خود را درون تشت آب نشانده و آب غسل را به طرف شانه چپ و راست او می‌ریزند.

ناباروری مردان برای درمان ناباروری مردان در بیشتر این مناطق چهل روز صبح ناشتا به مرد زرده تخم‌مرغ محلی می‌خورانند. در مجن، زرده تخم‌مرغ، عسل، کشمش، گردو و نارگیل را با قرص کمر و (تلی) کوبیده به کمر مرد می‌بندند. در کلاته‌خیج تلی، الگنور، زرده تخم‌مرغ، و عسل را باهم مخلوط کرده به کمر مرد می‌بندند. در بیارجمند بیضه خروس را هر روز صبح ناشتا به مرد می‌خورانند. در فرومد دنبلان گوسفند به فرد داده و سعی می‌کنند غذای گرم مانند عسل، فلفل، و غیره به او بدهند.

جراحات

در عموم نقاط مورد بررسی بر موضع ادرار می‌کنند. نم‌د را سوزانده خاکسترش را روی موضع می‌ریزند. چای و قند را ساییده، مقداری یونجه را کوبیده آبش را به همراه گردش روی زخم ناشی از جراحات می‌مالند. در بسطام، جوهر قرمز روی زخم می‌مالند. در بیارجمند کمی خاک نرم می‌ریزند. در فرومد سبوس را کوبیده یا کمی گوشت له شده روی جراحات می‌نهند.

شکسته‌بندی

کوفتگی ماساژ موضع کوبیده شده و چرب کردن آن با روغن زرد از شیوه‌های رایج درمان این نوع بیماری است. در شاهرود و روستاهای آن برای این منظور مقداری خرما و دنبه را کوبیده (چرخ کرده) روی پارچه‌ای می‌مالند و در محل کوفتگی می‌بندند. در بیارجمند، خمیر، زرده تخم‌مرغ، و خاکستر داغ را روی پارچه مالیده و دور موضع می‌بندند در ری‌آباد زاگ، روناس و زرده تخم‌مرغ را با هم مخلوط کرده روی موضع می‌مالند. در فرومد مقداری یونجه را کوبیده همراه با برگ گردو، خاکستر و نمک مخلوط کرده سپس همه مواد فوق را گرم کرده و روی محل درد می‌گذارند.

دوررفتگی اهالی منطقه در گذشته برای درمان دوررفتگی و شکستگی استخوان به شکسته‌بندها مراجعه می‌کرده‌اند. این امر امروزه نیز در بسیاری از نقاط شهری و روستایی رواج دارد. برای درمان دوررفتگی استخوان ابتدا شکسته‌بند با لمس موضع وضعیت استخوان را متوجه شده، در صورت نیاز مقداری با آب گرم موضع را ماساژ داده و یا آن را چرب می‌کنند، سپس در یک فرصت مناسب استاد شکسته‌بند استخوان در رفته را جا می‌اندازند. پس از آن محل را چرب کرده، ضماد مالیده و پارچه‌ای دور آن می‌بندند. رایج‌ترین ضماد مخلوطی از زرده تخم‌مرغ و نرم شده گیاه موردی است. اهالی کلاته‌خیج، ضماد زرده تخم‌مرغ، نمک، و روغن زرد را روی موضع می‌مالند. در محمدآباد، زمه (zama)، زردچوبه و زرده تخم‌مرغ

را مخلوط کرده به صورت زفت (zaft) در آورده و دور محل می‌مالند. همچنین برای درمان موضع در رفته ابتدا با آب ولرم و صابون محل را ماساژ داده سپس زفت می‌مالند.

شکستگی برای درمان شکستگی ابتدا استخوان را می‌کشند و جابه‌جا می‌کنند تا دو لبه آن مساوی یکدیگر قرار گیرد. این کار جزو تخصص شکسته‌بند بوده و دیگر اشخاص توان انجام آن را ندارند. امروزه برخی شکسته‌بندهای محلی برای اطمینان خاطر خود بیمار را ملزم به عکس‌برداری رادیولوژی از موضع مورد نظر می‌کنند. پس از جابه‌جایی استخوان در صورت لزوم ضمادی از مورد، زاج، سفیده تخم‌مرغ، آرد و غیره روی محل مالیده، سپس دور آن را پارچه می‌پیچند و چند عدد نی و تخته دورتادور محل شکستگی می‌گذارند. این کار باعث می‌شود تا استخوان حرکت نکرده و سریع‌تر جوش بخورد. در روستای محمدآباد زرده و سفیده تخم‌مرغ را با هم مخلوط کرده و روی محل می‌مالند.

دل‌درد گیاه گنده جارو (gande jâru) را از کوه می‌چینند و آن را در آفتاب خشک می‌کنند و محلول آن را می‌خورند.

- برای درمان دل‌درد از گیاه هیزه (hize) نیز استفاده می‌کنند.

- معجون گیاهی به نام خوراکو (xurâku) که از ترکیب گشنی و گیاه گل‌داری به نام بادیان و غوزه تریاک (کوکنار) (koknâr) است مصرف می‌شود.

مسمومیت

- به مقدار گنجایش یک کف دست پودر مخلوط از برگ گیاه تلخ (telx) و مارانبو (mâranbu) را می‌خورند.

کم‌خوابی دانه‌های شاهدانه و غذاهایی که خاصیت گرمی دارد مصرف می‌کنند.

دل‌درد بچه

- دم کردن یکی از سه گیاه گنده جارو، تلخ، و مارانبو.

- زیره سیاه کوهی را با چای و هل دم می‌کنند و به مریض می‌دهند.

دندان‌درد

- از دانه خشک گیاهی به نام انگور کلاغ (angur kalâq) به یکی از سه طریق زیر استفاده می‌کنند:

خوردن، دانه گذاشتن روی دندان و کشیدن.

- خیس کردن دانه‌ها همراه تنباکو و کشیدن با قلیان.

- برای درمان از گوگرد، گل‌تاش، شیره درخت زنج (zenj)، سقز نیز استفاده می‌کنند به این ترتیب که مقداری از آن را روی دندان می‌گذارند.

- دانه مالنگو (mâlangu) که همان سیاه‌دانه باشد را روی دندان می‌گذارند.

سر درد آب‌لیمو و یا خود لیمو را می‌خورند.

سیم کشیدن زخم اگر محل زخم ورم کند و به اصطلاح سیم بکشد برای درمان آن برگ گیاه گنده‌جارو (gandejâro) را در پارچه تمیز یا کاغذ داخل خاکستر گرم یا در اصطلاح خروج (xoruč) می‌گذارند تا گرم شود.

جلوگیری از خون‌ریزی بالای محل زخم و بریدگی را با نخ یا پارچه می‌بندند سپس گیاه جوش (juš) را روی زخم می‌گذارند. یا مقداری پنبه را سوزانده و خاکستر آن را روی زخم می‌ریزند.

پادرد

– برای درمان پادرد نوعی خاک به نام تن‌زو (tenzu) با روغن حیوانی مخلوط می‌کنند و در محل درد می‌گذارند.

شیره‌ای که از جوشاندن بار جوز^۱ به دست می‌آید به پا می‌مالند.

خرما و دنبه و گردو را می‌کوبند و مرهم آن را روی پا می‌بندند.

ناف افتادن اگر ناف و شکم کسی درد کند معتقدند که ناف افتاده است و برای درمان آن طبیب دستمال تمیزی را روی انگشت سبابه انداخته و به داخل ناف بیمار فرو می‌کند و ابتدا انگشت را به مقدار ۱۸۰ درجه به طرف چپ می‌پیچاند و بعد از اینکه چند دقیقه به همان حالت نگهداشت انگشت را به حالت اول می‌آورد سپس ۱۸۰ درجه به طرف راست می‌پیچاند و باز چند دقیقه نگه می‌دارد در این مدت باید ناف بیمار صدا بدهد این کار را به مدت سه روز و هر روز یک بار انجام می‌دهند.

کمر درد

– بارجوز را در آب جوشانده و شیره آن را به کمر می‌مالند.

– روغن تخم‌مرغ به کمر می‌مالند.

– غذاهایی که خاصیت گرمی دارند به بیمار می‌دهند.

نرم کردن شکم ترنجبین یا کاسنی را جوشانده و آب آن را می‌خورند.

بادگرفتگی بدن

– دم کرده گل‌گاوزبان می‌خورند.

– پودر سنگ مره باد (morrebâd) یا مره کرزق (morrekazraq) با آب مخلوط کرده و خمیر آن را روی محل باد گرفته می‌گذارند.

کوفتگی

– ابتدا محل کوفتگی را روغن می‌مالند. بعد آن را ماساژ می‌دهند تا خوب نرم شود. سپس مقداری خاکستر چوب روی آن می‌ریزند و می‌بندند.

۱. بارجوز میوه بی‌ثمر درخت گردو است. شبیه خوشه تنگور که در بهار روی درخت ظاهر می‌شود.

- پوست گوسفند را نیز اگر روی محل کوفتگی بگذارند درمان می‌شود.

شکستگی دنده برای معالجه شکستگی دنده یک کوزه به مریض می‌دهند تا با آخرین نفس در آن بدمد آن قدر که چهره او سرخ شود با این ترتیب به دنده فشار وارد آمده به جای خود برمی‌گردد.

زردی از علایم مشخص این بیماری زرد شدن زیر چشمان بیمار است. برای درمان زردی ابتدا به وسیله پارچه یا دستمالی گردن بیمار را محکم می‌بندند. سپس پشت گوش او را با تیغ چند خراش کوچک می‌دهند تا مقداری خون بیرون بیاید.

دمل مقداری سیب‌زمینی پخته را روی دمل می‌گذارند تا خون دمل پخته شود بعد سیب‌زمینی را برمی‌دارند پس از مدتی دمل سر باز کرده تخلیه می‌شود و بهبود می‌یابد. **تصفیه خون** برای تصفیه خون زالو را پشت یا محل دیگری از گردن می‌گذارند تا خون کثیف را بمکد.

زخم معده افرادی که زخم معده دارند اغلب کسل و بی‌حال‌اند. تنها درمانی که برای آن می‌شناسند. جوشانده گیاهی به نام دمبه‌گو (dombegu) است این گیاه گل‌های سفید دارد و خزان‌پذیر نیست.

کچلی سرگین شتر را تا درجه شعله‌ور شدن داغ می‌کنند روی محلی که موها می‌ریزد می‌گذارند.

ورم معده برای درمان آن گل و بوته خشک‌شده درخت هندکو (handeku) را کوبیده و می‌خورند.

تب جوشانده گل ختمی یا آب خاکشیر می‌خورند.

سست‌وشوی معده و کبد مقداری زردآلو خشک را به مدت دوازده ساعت داخل آب ریخته و بعد می‌خورند.

چشم‌درد شیره گیاه دو زلف یا دو رنگ را مثل سرمه به چشم می‌کشند.

دررفتگی

- بعد از جا انداختن آن دنبه را با خرما مخلوط کرده می‌کوبند تا له شود سپس روی محل دررفتگی می‌گذارند و می‌بندند.

- مقداری نمک نرم و زرده تخم‌مرغ را با هم مخلوط کرده روی آن می‌گذارند.

- در عشقوان سفیده تخم‌مرغ را با آرد گندم یا نخود مخلوط کرده و روی محل دررفتگی می‌گذارند که زفت zaft نام دارد.

گوش درد

- گل‌تاش^۱ (geltâş) روی لاله گوش می‌گذارند.

۱. گلی است که از روستای تاش (از توابع بسطام) می‌آورند.

- مقداری خاکه قند و خرده نان را با هم مخلوط کرده داخل گوش می‌گذارند.

سینه‌درد

- بارهنگ و چارتخم را جوشانده و آب آن را به بیمار می‌دهند.

- به‌دانه را در دهان گذاشته می‌مکند.

- زرده دو عدد تخم‌مرغ و آرد گندم و نمک را روی کلوچه می‌مالند و روی سینه می‌گذارند.

کم کردن خون بدن برای این کار با نوک سوزن به رگ بازوی دست می‌زنند تا خون بیاید. وقتی که خون آمد آن‌قدر مشت را باز و بسته می‌کنند تا در حد موردنظر خون بیرون آید. بعد با پارچه روی زخم را می‌بندند.

غشی برای درمان غشی‌غذایی را که خاصیت گرمی دارد می‌خورند. همچنین خوردن بزغاله نر (شیشک) درمان مؤثری است.

پیش‌گیری از حاملگی برای پیش‌گیری از حاملگی زن و مرد کافور و سدر را با غذا می‌خورند.

چشم‌زخم هوف (hof):

- برای درمان آن نذر می‌کنند تا اسپندسبند (seband) دود می‌کنند.

- بند یا کش شلوار بیمار را می‌سوزانند و خاکستر آن را به پیشانی او می‌مالند.

- بنجول ناخن (bonjul) ببر و پلنگ و گرگ و یا قطعه‌ای از چوب درخت تاق و خرانه (xarâne)

- خرمهره به لباس یا کلاه او می‌دوزند.

چشم‌درد اگر کسی دچار چشم‌درد شود معتقدند که روز (خورشید) زده است و برای درمان آن بیمار در یک ساعت از روز پشت دیوار می‌ایستد و هفت سنگ کوچک را به طرف خورشید می‌اندازد و می‌خواند «ای روز من تو را زدم تو مرا نزن» این کار را چند روز تکرار می‌کند تا خوب شود.

کم شیری

- یک نان محلی به نام تفتون (toftun) به چوپان می‌دهند و چوپان نان را با خود به صحرا می‌برد و از جو یا چشمه‌آبی عبور می‌کند و به روستا برمی‌گردد و نان را به زن بازمی‌گرداند. زن نیز به نیت افزایش شیر نان را می‌خورد.

- اگر کسی که به حج رفته یا از مسافرتی بازگشته که در آن مسافرت از آب دریا و یا رودخانه بزرگ عبور کرده است با زغال‌چوب به پیشانی زن خط بکشد زن شیردار می‌شود.

لوزه برای درمان لوزه یکی از بستگان بیمار باید انگشت خود را به دوده‌ای که زیر دیگ ارثی است بزند و با آن زیر چانه و گلوی بیمار را سیاه کند.

افرادى که به امور مختلف طب سنتى مى‌پردازند

شکسته‌بند با تخصص خود نسبت به درمان کوفتگی، دررفتگی و شکستگی استخوان اقدام می‌کند. عطار با فروش گیاهان دارویی و داروهای غیرگیاهی و طبابت بیماران را به روش سنتی درمان می‌کند. ماما در امر زایمان و بیماری‌های ناشی از آن فعالیت می‌کند. حجامتگر برای جلوگیری از بروز بیماری‌ها و نیز درمان برخی امراض حجامت می‌کند. دلاک مواردی چون ختنه، کشیدن دندان، و غیره توسط دلاک‌ها در نقاط مختلف انجام می‌شود. رگ گیر درمان دردهای ناشی از کوفتگی و جابه‌جایی توسط این افراد صورت می‌گیرد. دعانویس دادن دعا جهت بهبودی امراض و بیماری‌های مختلف و بیان شیوه درمان جزو وظایف این افراد است.

رگ‌زن این اشخاص نیز نقش عمده‌ای در پیشگیری و درمان برخی از بیماری‌ها دارند. زدن رگ پشت گوش برای درمان زردی، فصد (خون‌گیری) از رگ در قسمت‌ها مختلف بدن توسط این افراد انجام می‌شود.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی